

Kazinczy Ferenc alakja Weöres Sándor Psyché című szövegében

Nagy L. János - 2009. 12. 08.

„...igen nem-szép, mi nem igen-szép.”

(Levél Sárközy Istvánnak, 1805. június 5.)¹

Kazinczy a Psychében

A széphalmi bölcs születésének 250. évfordulóján mottóként egyik levélrészlete áll, példájául annak, hogy Kazinczy Ferenc, a „fentebb stíl” eszményének lelkes hirdetője a minőségre folyamatosan törekvő szemléletet terjesztette példaadásával mind önálló műveiben, mind levelezésében, mind fordításaiban, mind közéleti felszólalásaiban.

Weöres Sándor 1968-ban publikálta a Merülő Saturnus című kötetét, s ebben közölt tíz verset egy addig ismeretlen XIX. század eleji költőnőtől. 1972-ben jelent meg a Psyché teljes szövege önálló kötetben (s még ugyanebben az évben még két kiadásban!), Gyulai Líviusz illusztrációival. Az Egybegyűjtött írások (1975-től 2003-ig) közölte, s a Magvető Kiadó 1980-ban, újabb, negyedik kiadásban is megjelentette az anyagát.

A Psyché 1972-es kiadásában Weöres utószava elmondta, hogy a csöngői mester fantáziájának terméke a szöveg; írt a verseken kívül hozzá életrajzot, néhány kitalált történetet, s számos vendégszöveggel (Kazinczy Ferenc verseivel, Ungvárnémeti Tóth László verseivel, drámájával és esszéivel; fiktív levélváltásokkal, Csernus Mariann írásával) gazdagította.

Miért jelent meg Kazinczy Ferenc alakja a Psychében? Weöres a fiktív költőnő, Lónyay Erzsébet személyiségének elfogadtatása érdekében szerepeltette a széphalmi mestert, más valós szereplőkkel együtt. Ilyen Kazinczyn és feleségén kívül a Psychében Berzsenyi Dániel, Dessewffy József, Kisfaludy Sándor, Toldy (Schedel) Ferenc, Ungvárnémeti Tóth László² stb. A nyelvújítás korhangulatának a kitalált poetesszája költői próbálkozásai révén kerül kapcsolatba az első magyar irodalmi központ levelező vezetőjével, bár a fiktív életrajzi adalékok szerint ugyanazon régióban nő fel Lónyay Erzsébet, mint amelyben Széphalom (a korábbi Bányácska) Kazinczy-kúriája áll.

Weöres Sándor a hetvenes évek elején munkatársaival háromkötetes gyűjteményt állított össze, a címe: *Három veréb hat szemmel*. Valószínű, hogy a magyar irodalom történetének kismesterei is sugallták a Psyché megírását. Weöres személyisége számára a Psyché lehetőséget nyújtott a más módon meg nem közelíthető női költői világ létrehozására, mint nyilatkozataiban olvashatjuk.³

Kazinczy saját írásai és személyiségnek leírása a Psychében

Kazinczy Ferenc megjelenik költői énjével a Psychében saját írásaival; alakja és elvei a Psyché-versek főszövegében, mellékleteiben; személyiségének leírása a kitalált Psyché-történetekben.

Kazinczynak két verse szerepel az Utószóban: *Músámhoz*⁴ és *Az én sugallóm*. Mindkettő a múzsájának fogja föl a (kitalált) kezdő költőt.

Az én sugallóm.

*Az a kis lyányka, kit nekem,
Hogy verseim sugallaná,
Társúl a Músa rendele,*

*Egy csíntalan, dévaj gyerek.
Epéje nincs, de gondolatlan;
Jámbor s szelíd, de nagy bohó;
Enyhíteni kész a szenvedőt,
Az ártatlant kész védeni,
Ha bár saját vesztével is.
De néha rá jön a gonosz szél,
Elkapja egy pajkos gondolat,
Nem bír magával, egyre sért
Barátot és patvarkodót.
És hogy ne fájjon a döfés,
S enyhüljön a seb, mellyet ejte,
Nevetve pattantja el nyilát!
S zománcz fogsort látat vele,
És a legbájosb ajkakat.
S ezek miatt a vett döfést
Patvarkodója, mint barátja,
Békével és nevetve túri,
S a vett döfésnek még örül,
S csókolja szép szelid kezét.*

*Nem illy szelíd az ő keze,
Ha félbolond s a félokoska
Dagállyal járúl ő elébe.
Öl akkor és nem sért, nyila.
Nevet, mert ő szeret nevetni,
Illyenkor is, de megvetéssel,
Hogy jobban sújtson a csapás;
S örülve, hogy haragja nektek,
Kedvét nyilván jelentheti,
Kiknek virágait nyújtogatta. (sic!)
(Válogatott, 1996, 3, 144)*

Músámhoz.

*Leányka, dalt! de ne mint eddig dallál.
Becsületet azzal sokat nem vallál.
Gajdoldj ha kell, de úgy, hogy mindenek,
Tudósok és tudóskák értsenek.
Nem élünk Athenásban, nem Romában,
Mit dúdolsz hát görög s deák schemában?
Az a külszín, hidd el, csak flosculus;
Parturiunt, s lesz ridiculus mus.*

*Szólj igazat: te is vágysz tetszeni;
Költőink közt szeretnél fényleni.
Akard s megvan. Légy újra az, a mi voltál, (sic!)
Szólj a szerint, miként régebben szóltál.
Új szót ne gyárts, az ókat ne keresd,
A francziát, a dájcsot ne kövesd.
Beszédednek adj bájt, adj könnyűséget,
Adj rendidnek hasonló hangú véget.
Kap a manó, nem más, a verseken,
Ha nehezek, s rím nem cseng végeken.*

*De te pirúlsz megfutni a könnyű pályát, (sic!)
Hol X szedett koszorújába – zsályát.
Jó; verd tehát bilincsekre magad.
S a verselés dühe ha megragad,
Zsongásidban vedd Rádayt vezérnek,
Mérd a mit az olasz, francz, német mérnek.
Cserélj nehéz és könnyű tagokat,
A rímekben nő s hím hangzásokat.
Így lesz neved, Músácskám, a Parnasszon –
Örülj neki – Tekintetes tudós kisasszony.
(Válogatott, 1996, 3, 144–145)*

A Verstár CD Kazinczy Ferenc művei között feltünteti ezeket a szövegeket, írásmódjuk azonban néhány ponton eltér Steinert Ágota szerkesztő közlésétől (Egybegyűjtött írások, 2003). A Válogatott versek (szerk. Lator László) megoldásai

poétikai (metrikai-ritmikai) szempontból pontosabbak, ezeket követtük. Három helyet sic!-kel jelöltünk meg.

Az én sugallóm utolsó sorában ritmikailag zavaró a „virágait”, ezen a helyen pontos a **virágit*, ezzel ilyen lenne a lüktetés: tá-tá ti-tá-tá tá-ti-tá-tá (– – È – – – È – –).

A *Músámhoz* tizenegyedik sorában íráshibára gyanakszik az olvasó: az „a” nélkül volna tizenegy szótagos a sor. (A rímsorban, a tizenkettedikben is tizenegy szótag van!) Ugyanez a ritmikailag zavaró „a” névelő áll a tizenkilencedik sorban, a *Psyché*ben is, a *Verstár* Kazinczy-anyagában is.

A *Psyché* egyik prózarészletének címe Ungvárnémeti Tóth László emlékezetére. A költő Ungvárnémeti személyiségére is, a kitalált költőnőhöz fűződő kapcsolatára is utal az írás. Mottója Kazinczy egyik epigrammája (Ungvár-németihez):

*Éneklesz, s hány érti magas dalod? Érti, nem érti,
Az neked egy, de te szállsz, a hova szaggat erőd.
Szólj, meg-lelkesedett ifiú, s kapkodj-ki magunkból;
Ím ez örök rekegést hallni el-únta fülünk.*
(Válogatott, 1996, 3, 68)

Ungvárnémeti filozofikus lírájának dicsérete az „Éneklesz, s hány érti magas dalod”, „szállsz”, „meg-lelkesedett ifiú”; a kortársak gyenge színvonalú verselésére utal az „örök rekegés”.

A mottónak választott Kazinczy-epigrammában az „ifiú” nem a legjobb az *ifjú formában, a disztichonban az archaizmus igényli a hangzó –i-t. A *Verstár* bizonyára téved.

*Szólj, meg-lelkesedett ifiú, s kapkodj-ki magunkból; – – – È È
– È È – – – È È – –*

Ha az adott helyen „ifjú” áll (mint a *Verstár*ban), eggyel kevesebb lesz a sorban a daktilusz, s eggyel több a

spondeusz.

Kazinczyhoz szól Ungvárnémeti Tóth epigrammája a Psychében.

Kazinczihoz

*A szelet, a lelket csak fúvallatja dühében
Véteti észre velünk a nagy Olümpi Zeusz.
Nincsen hát hasznod bár millyen visga szemekkel
Függened is testén, hogy megítélj valakit.
Műv az erőt, s az erő mértéke mutatja az embert:
Így a hangjából ismered a madarat.
(Válogatott, 1996, 3, 103)*

A Psyché egyik történetében Weöres-Psyché utal Kazinczy és Ungvárnémeti kapcsolatára (Dessewffy Józsefet is említve): „Ez-idétt József bátyám az in spe poetát Kazinczynak ostentálá Széphalmon, azt hiszem 1814. esztendőben. Tudható, hogy Kazinczy minden kecsegtető senge kezdetért ugyan úgy hevűle, mint a mennyire minden parlagias rigmus faragás ellen fortyana; Laczi elegant lyráját nagyon is ízlete és kedve szeréntinek ítélte, őt azon nyomban barátságára méltatá. E találkozás Laczkóra igen nagy következéssel jára, ekkor kezde szárnyalni fennebb, Pindarusi Hymnusokat költeni, két nyelven, görögül s magyarul.” (Válogatott, 71) A hálás tanítvány epigrammájában a szellemi alkotás emberének művét jelenti ki értékmérőül, s nem a testi kinézetét. Jellemző a költő és a madár hangjának hasonlata: szerinte a műnek a szellem erejét kell sugároznia.

Már Weöres-Psyché első jelentkezésekor, az 1968-as Merülő Saturnusban ott áll az egyik Psyché-vers, az anakreoni ritmikájú *Jobb s bal.* keletkezési helyeként: „Bányátska, Széphalom curia, 1812 nyarán.” Psyché egyik költeménye is Kazinczyhoz szól.

ILLUSTRISSIME, KAZINCZY FERENCZ ÚRHOZ.

Széphalomra Sáros-Patakrúl, 1. Novembris Anno 1812.

*Kegyés sugárú, nyájas fényű Sirius
Még ridegen alvó tengerünk hullámain,
S nékem (ha szabad így szóllanom) Elmém és Szivem!
Első hálám Desevffi Jósefé legyen,
Mert Kassárúl röpíte lovakkal, fellegen át
Engem Kegyelmed tárt atyai keblébe és
Sophie Asszony figyelő szemébe; szép tatár
Metszésű ferde szem. Jósef bátyám tanú,
Hogy sem Poppaea, sem Semiramis, tsupán
Gyermetske vagyok; lantot kezembe ő ada,
Bibliothecája kintseit mind meg-nyitá
Előttem, hogy ne maradnék pusztai vad fakó;
Már tsets-szopó koromban ölben ringata
S ezért gyakran le vala pisilve általam,
Nem Respectus hiányából (hiszem ez tülem
Akkoron is távol álla s az olta is) hanem
Még gondtalan Neccesitas vezérele.
Im-már kell vallnom ártatlan lelkembül és
Kisded, de igyekvő elmémbül: miként ama
Jó Kassai Böltset, a Széphalmi Szentet is
Úgy tisztelem, sőt még inkább, ha ugyan lehet,
És egy-azon érzékeny kút-főmmel (ez szivem).
Habent sua fata libelli: egygy szép napon
A kis gubóbúl már a pillangó ki-kélt;
Hogy Uram ditső karjába emel, nagy dísz nekem,
És gyenge piczintűll tellhetőn viszonzom is,
Ha Sophie Asszony mesgyéjit nem sértem és
Kegyelmedet nem fárasztom túlságosan.*

*Utólagos hozzá jegyezésem: Ezen Epistolát Kazinczy Úrnak
elküldni nem merészlém. Hiszem ő bizonynyal meg-botsájtáná,*

mivel brillians humora vagyon – hanem a kik fel-tehetően szintén, de nem szintúgy olvasandnák! (Válogatott, 26)

Dessewffy József, a „Kassai Bölts” a könyvtára kincseivel ismerteti meg Psychét, Kazinczy epitetonja pedig a „Széphalmi Szent”. Feltűnik Sophie asszony féltékenységének jelzése is. A kitalált költőnő-Weöres episztolája az el nem küldött levelek sorába illeszkedik.

Kazinczy alakja jelenik meg A meg-lepett szeretők című disztichon után leírt jelenetben: *A házi gazda s a vendégek örömmel fogadának bennünket. Desevffi Jósef bátyám egy dallomat ditséré, úgy mond ebből egy piczinke hölgy izgató érintése, meleg lehellése még száz évek múltán is éreztetni fog. Kazinczy úr pedig jutalmul ölibe veve, homlokon tsókola, de nem vala ebben egyéb semmi, mint egy remény-dús tanítvány fel-avatása. Én meg-símogatom a nagy férfiú keskeny s kígyó forma fejét, s mondám: Kár, hogy bajúszát meg nem rángathatom, mert nintsen. Egy kevéssé tiszteletlen valék, nagy-bátyám úgy ítélé; Kazinczy, hogy védelmezne, szólla: Hiszem tsak gyermetske még. Feltsattana Sophie Asszony: – Nem gyermetske, érett asszony ez már, hogy rosszabbat ne mondgyak. (Válogatott, 23)*

Az alacsony termetű Psyché koránál fiatalabbnak látszik, ezért a „piczinke”, „gyermekcse” minősítés. Aki azonban ismerős azon a vidéken, annak – mint Török Sophie-nak – lehet rossz véleménye a kitalált lány kitalált szabadosságáról.

A Psyché vendégszövegei között az Egy estém Budán című elbeszélés Kazinczy nyelvújító elveit és esztétikai gondolatait mutatja be, Kisfaludy Sándor görbe tükrében.

Kisfaludy felcsattana: – Hozzám ne jöjjon az úr Kazinczyval! A szerencsétlen, így ejti: kezeim, lábaim. Sőt: hajaim. Persze Németül meine Hände, meine Haare...

...– Mennyen a Kazinczyához a Neologismusaival, az majd elandalodik rajtok, s a hogyan írni szokta, gyönyörében fel fel sikolt. Nékem a nyelv-újítás amputatioi, mint ha tulajdon kezem lábom le-nyesnék. A szivárványból marad csak szivár, de léssen a kérésből folyamodvány, kérvény, be-advány: az egyik szónak le vágják az órrát, de másiknak hasára tapasztják. Így keletkezik rokkant szavaknak invalidus Carnevaljok, szörnyeteg sereg, vagy inkább szörny serg: egyiknek két feje is vagyon s keze nincsen, másiknak szeme hibádzik, viszont három szája tátog a háta közepén. S mert nékem absurdak a Neologismusok, reám fogják, hogy Orthologus vagyok. Pedig a se, csak ép fülem van. A nyelvi Orthodoxia officialis bikkfa gallérja, a „megvesszőztetett, felakaszttatott”: mivégre, mikor a tanúlatlan paraszt egyszerűen mongya: megvesszőzték, felakaszták. Így tehát én nem tartozom se az egyik, se a másik táborba, de mindenik azért dohog, mert szerinte a másiknak szekerét tolom.

Hogy a polemia el-ne fájúlna, közbe vágtam, s emlékezetből Himfyt idézém

Egymás mellett be szépen áll,
Egymást által ölelve,
E gyengéded két rósa szál,
Bimbójából feselve!

Itt félbe szakítta: – Elisa Comtesse, ha én ezt Kazinczyálnám, így hangoznék:

Egymás mellett szépen állnak,
Egymást által ölelve,
E gyengéd két rósa szálak,
Bimbaikból feselve!

S folytatá: – Tudom, a kis Comtesse is Kazinczyaner. Nem szidom értte, mert Hegyallai, s e Franz gegyülé, s még gyermek, ezért nem is lehetne más. ...Ne abban édelegjenek,

*hogy nyelvünk mind közt a leg első, inkább ne okoznák, hogy
fabricált idioma légyen, a leg utolsó.*

*De Laczó a helett, hogy heleselne nékie, mind hevesebben
nógatá: írna Görög formákban, mint Virág és Bersenyi, mert a
cadentiás verseknek túlságos kecsességök az érett férfiúhoz
nem illendők; méltó módon az aczélszilárd metrumok
lendítnék mint a szárnyak! – Sándor Bátyánk ki-csattana: ...Ha
megvetik a cadentiás strophákat, s csak is az idegen vers
idomok s a nyelv farigcsálás az idvességök, úgyan miért
engem hívtak, miért nem Bersenyit, Kazinczynak Túladunai
ragyogványos barátmányát? (Válogatott, 92–93)*

A részletekben az egyik támadási pont Kazinczy nyelvhasználati ízlésével szemben a testrészek nevének magyaros egyes száma, szemben a német (és más indoeurópai nyelvek) többes számával. A nyelvújítás szórövidítései: tövégi elhagyásai, illetve az adott korban a neológusok által javasolt képzők használata kettős támadás alapjául szolgálnak. Kisfaludy állásfoglalásai a megszokottat védelmezik a szokatlannal szemben: a sikerületlen újítások bírálata helyénvalónak érződik. A sümegi költő elvileg tiltakozik a magyar nyelvnek „fabricált idioma” jellege ellen. (Nem kerülnek szóba a sikeres nyelvi újítások.)

Kazinczy költészeti elveivel Ungvárnémeti és Kazinczy-tanítvány társai szembesítik Kisfaludyt, aki Berzsenyit mint Kazinczy „ragyogványos barátmányát” nevezi meg; tiltakozik a magyar nyelv és a magyar költői hagyomány számára idegen metrumok, a görög strófaszerkezetek ellen.

Mit tudunk meg Kazinczy Ferencről Weöres Sándor Psychéjéből?

Mindenekelőtt három versét olvashatjuk benne. Kettő a múzsához szól, szólhatna éppen Lónyay Erzsébet-Psychéhez is. A klasszicista minták szerint hangzó időmértékes

szövegekben az igényességre, a minőségre törekvés érezhető. Ugyanez, az absztraktumokat kedvelő szemlélet örvendezik Ungvárnémeti hasonló ízlésének Kazinczy idézett epigrammájában.

A Kazinczyhoz írt valóságos Ungvárnémeti Tóth-epigramma (*Kazinczihoz*) a műben rejlő erő minőségét hangsúlyozza. Weöres-Psyché episztolája a képzelt költőnő képzelt kapcsolatát írja le nagybátyjához, Desseffy Józsefhez is, Kazinczyhoz is.

A Kazinczy Ferenc alakjára és nézeteire vonatkozó megjegyzések a Psychében az említett görbe tükörben feltűnő vonásokat karikírozzák. Ezekben a karikatúrákban – a görbe tükör természete szerint – a negatív túlzások kapják a legtöbb teret. Mindezek az ironikus megjegyzések sem homályosíthatják el Kazinczy egyedülálló irodalomszervező, tehetségeket pártfogoló, értékeket képviselő és megkövetelő, történelmi jelentőségű szerepét.**5**

A szövegek forrásai

Verstár. A magyar líra klasszikusai. Kazinczy Ferenc. CD-ROM. Arcanum Adatbázis, Budapest, 1998.

Weöres Sándor: Psyché. Egy hajdani költőnő versei. In: *Merülő Saturnus.* Magvető Kiadó, Budapest, 1968, 115–125.

Psyché: Egy hajdani költőnő írásai. In: *Weöres Sándor válogatott versei III.* (Szerk. Lator László) A magyar költészet kincsestára. Unikornis Kiadó, Budapest, 1996, 7–151.

Irodalom

Bata Imre, 1979. *Weöres Sándor közelében.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Domokos Mátyás szerk.: 1990. *Magyar Orpheus. Weöres Sándor emlékezetére.* Különösen: Somlyó Gy. 464–471. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Domokos Mátyás szerk., 1993. *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*. Különösen: 166–172. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Domokos Mátyás, 2002. *A porlepte énekes*. Különösen: 34–38. Nap Kiadó, Budapest.

Kenyeres Zoltán, 1983. *Tündérsíp. Weöres Sándorról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Schein Gábor, 2001. *Weöres Sándor*. Elektra Kiadóház, Budapest.

Tamás Attila, 1978. *Weöres Sándor*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Tüskés Tibor összeáll., 1993. *Weörestől Weöresről*. 260–266. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

1. A fentebb stíl értelmezéséhez illő idézet: ...Schubartot, igenis ismerem. Valaha sokat olvastam. Most nem olvashatom többé. Ízlésem el van kényeztetve; nem olvashatom, ami nem classisch! s azt tartom, hogy a szép mesterségnek produktumai közt igen nem-szép, mi nem igen-szép. – Könnyen kitalálom, mely darabját fordítottad... (Kazinczy Ferenc levele Sárközy Istvánnak, Érsemlyén, 1805. dec. 20. In: Kazinczy Ferenc levelei, 56. Válogatás és szöveggondozás: Szauder Mária. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979. – és: www.mek.oszk.hu (mek.niif.hu/05600/05606) [)
2. A Révai Nagy Lexikona szerint Kistokajban született 1788. február 17-én, és Bécsben halt meg 1820. augusztus 31-én (XVIII. 385). Kiemelik görög nyelven írt verseit. A Psyché tartalmazza a Nárcisz című dráma szövegét. – Weöres egyik verse: Ungvárnémeti Tóth László emlékére (1944). Válogatott I, 1996, 172. [)
3. Idézzük az első közlést: „Ez a pót-én-kivetítés alkalmat ad más stílus és más temperamentum megnyilvánulására, a szókincs és a mondatformálás más módjára: vagyis nyelvi és szellemi felfrissülésre. A kis versciklusban női szív van,

mely azonban nem található életlehetőséget egy férfi életében, csak áttételesen, a versben.” (Merülő Saturnus, 125) [↻]

4. Kazinczy versei között a Verstár anyagában ez a cím: A musához. (Új tövisek és virágok kötet.) [↻]
5. Ezeket a sorokat tisztelettel ajánlom Tüskés Tibor irodalomtörténész emlékének. Sokat tanultam Tőle: elsősorban Weöres Sándorról, a filológus becsületről. Szeretetre méltó egyénisége mindaddig él, amíg emlékezünk Rá. Weörest idézve: „Hangját akkor temetik, amikor engem.” [↻]

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

Ez az oldal az Akismet szolgáltatást használja a spam csökkentésére.

Ismerje meg a hozzászólás adatainak feldolgozását .

© 2024 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.